

Neruda, Petr

[Soffer, Olga; Vandiver, Pamela. Case of the exploding figurines]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1993, vol. 42, iss. E38, pp. 214-216

ISBN 80-210-0918-7

ISSN 0231-7915

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109066>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zachoval právě díky blízkosti vodního toku (řeka Seina), protože sídliště bylo brzy po opuštění zakonzervováno vodními sedimenty. Při precizní práci v terénu, jak ji prezentují autorky publikace, jsou pečlivě zdokumentovány a odebírány i ty nejmenší úštěpy. Dokonalá dokumentace pak umožňuje přesné rekonstrukce nálezových situací třeba i pro muzejní expozice. Homogenita získaných souborů štípané industrie je zpětně kontrolována remontážemi, a nezbytný je i experiment, ať už jde o štípaní surovin, čištění kůže škrabadlem, nebo práce s rydlem, zasazeným do kostěné rukojeti. Na základě rozboru osteologického materiálu bylo zjištěno, že Étiolles bylo sezónní loveckou stanicí, obydlovanou nejspíše v období od konce zimy do počátku jara.

Publikace je metodickou příručkou pro rychlou orientaci v problematice magdalénienu a návodem, jak získat co největší množství informací z archeologického materiálu. Množství názorných obrázků činí text srozumitelným i pro laika.

Zdeňka Čermáková

Olga Soffer — Pamela Vandiver: Case of the Exploding Figurines. *Archaeology*, January/February 1993, str. 36—39. (jako spoluautoři uvedeni Martin Oliva a Luděk Seitl).

Autorky práce se zabývají jedním z nejznámějších fenoménů moravského paleolitika, a to soškami z pálené hlíny, které pochází z pavlovienských lokalit Dolní Věstonice, Pavlov a Předmostí u Přerova. Dnes máme těchto plastik a jejich zlomků k dispozici okolo 10 000 kusů a jsou datovány zhruba na 26 tisíc let. Znal je již K. Absolon, který nechal provést první chemické analýzy. Autorky ale konstatují, že tato problematika nebyla prozatím zpracována patřičným způsobem (zejména z hlediska přírodovědných a technických analýz).

Z originálů byla analýzám podrobena 11,5 cm vysoká figurka tzv. „věstonické veňuš“ a dva fragmenty zvířecích figurek. Z hlediska příčiny destrukce byly analyzovány i další figurky. Výzkum byl uskutečněn ve spolupráci s Moravským zemským muzeem a vlastní rentgenové analýzy byly provedeny na Lékařské fakultě MU v Brně.

Z dřívějších analýz tohoto materiálu K. Absolon určil, že jsou složeny z místní spraše (tedy velmi jemnozrnného materiálu, který se ukládal ve střední a východní Evropě během posledního glaciálu), do níž byly přimíchány zbytky mamutích kostí, mamutoviny a tuku.

Nové analýzy složení keramické hmoty přinesla až Pamela Vandiver ze Smithsonian Institution's Conservation Analytical Laboratory, spoluautorka tohoto článku, která však prokázala, že plastiky byly vyrobeny pouze ze spraše a vody. Dalo se ještě něco očekávat uvnitř materiálu, a proto autorky vyrobily kopie z místního materiálu, tj. dolnověstonické spraše, do které byly záměrně přimíšeny kosti z mamutů a mamutovina, aby zjistily, jak se tyto příměsi projeví na rentgenovém snímku. Rentgenová analýza těchto kopií jasně odhalila tyto příměsi, kdežto rentgenování originálů podobné příměsi neidentifikovalo.

Byly vyhotoveny další experimentální kusy nově zjištěného složení, jež byly vypalovány v širokém teplotním spektru, aby bylo zjištěno, jakým způsobem mohou být plastiky při výpalu poškozeny a jak se tato poškození projevují, což je důležité pro další vývoody týkající se těchto paleolitických plastik. Porovnání výsledků s paleolitickou keramikou je přivedlo k závěru, že tato je značně neutilitární a sloužila k rituálním obřadům, které byly zaměřeny na záměrnou destrukci předmětů.

Originální materiál dělí autorky do dvou základních skupin. První skupinu představují keramické zlomky, které jsou destruovány důsledkem hrubého zacházení, padání, působení atmosféry nebo přenosu, neboť mají hladké a nevětvící se lomy. Jedná

se především o prosté kuličky a fragmenty figurek, které známe zejména z plochy sídliště Dolní Věstonice I se sídlištními objekty.

Naproti tomu více než polovina fragmentů pochází z téže náleзовé polohy, z výše umístěné chatrče, obsahující pec se známkami procedur charakteristických pro termální procesy. O těchto soškách autorky soudí, že prošly termálním šokem, který dávají do souvislosti s kultem. Tento tzv. termální šok je rekonstruován jako vypálení vlhké sošky s následným úmyslným zvlhčením nebo vypalováním ve velkém žáru.

Tato část práce, pojednávající o experimentech s vypalováním, je poněkud neúplná. Experimentální analýzy zde nejsou vůbec zhodnoceny, ani verbálně, ani např. statistickými metodami, tj. kolik kusů zůstalo celých, kolik jich destrukovalo a při jakých teplotách. Je to zřejmě však proto, že tyto analýzy byly již publikovány ve větších člancích. Dostatečný důkaz, že sošky byly skutečně konstruovány k pozdější destrukci za pomoci ohně, není podán. Usuzovat na to jen na základě rozlámaných částí plastik se stopami ohně zřejmě nestačí. Pro druhou skupinu destrukovaných plastíček nevedly autorky, jak vypadají lomy charakteristické pro termální šok. Problematické je totiž určení, která poškození nastala přímo při výpalu a která až při používání. Je snadno představitelné, že při výpalu se vytvoří malé prasklinky, zejména vezmeme-li v úvahu primitivní podmínky výpalu, a ty mohly být příčinou pozdějšího poškození v souvislosti s používáním předmětu.

V další části práce se zabývají otázkami, proč byly plastiky vyrobeny, co nám mohou říci o životě lovců mamutů před 26 000 lety, proč byly všechny figurky rozlámany v ohni a proč jsou časově omezeny a záhy se ztrácejí?

Autorky poukazují i na analogie, které známe z neolitu, či např. z Japonska, kde je známa keramika datovaná okolo 12 000 let. To jsou však již předměty, u kterých je zřejmá aspoň nějaká utilitarita, kdežto plastiky moravského paleolitu jsou neutilitární. Neuvádějí však, že i tyto pozdější keramické předměty byly nejprve neutilitární a že utilitarita se objevuje až jako následný výsledek procesu vývoje. Je zajímavé, že z pavlovienu známe ještě jeden fenomén, který se podobně jako plastiky objevil na krátký čas, zanikl a zase se objevil až v neolitu a tím je znalost broušení kamene.

Zajímavé jsou závěry autorek z hlediska prostorové distribuce plastik v rámci plošné stratigrafie sídliště. Existuje 5 oddělených fází okupace Dolních Věstonic I a na jedné z nich známe 5 chat a „šamanskou chýši“ nalezenou poněkud výše s nálezem 2 300 fragmentů plastik.

V dalších závěrech už pak pracují jen se soškami podlehlými termálnímu šoku. To by korespondovalo s následujícími závěry. Na základě již výše zveřejněných rozborů soudí autorky článku, že sošky byly plně neutilitární a že sloužily k jakýmsi kultovním obřadům. Zdá se, že zde bylo použito selekce informací, ze kterých byly vyčleněny ty prvky, které přímo nepotvrzují závěry o záměrném kultovním rozbití.

Pro potvrzení své teorie snáší řadu argumentů, jak z hlediska provedených technologických rozborů, tak i z hlediska analogií. Jedním z nich je i pozorování, že většina mobilního umění v primitivních societách byla vytvářena pro krátké jednorázové použití při kultovních aktech s rituálním ničením předmětů. Poukazují na to, že většina destrukovaných figurek je vyobrazením nebezpečných druhů zvířat (medvěd, jeskynní lev, vlk, rosomák), a pak by se dalo soudit, že se jednalo o symbolické zabití zvíře v souvislosti s loveckým kultem. Méně nebezpečná, ale pro člověka významná zvířata jako jelen, kůň, mamut jsou řídká, ačkoliv o jejich důležitosti svědčí i rozbor kosterního materiálu, nalezeného na sídlišti.

Je zde ještě již zmíněná plastika věstonické venuše, o jejím významu se raději autorky nevyjadřují konkrétněji, pouze s tím, že přijmout ji jako jakýsi symbol ženské krásy, jak jej známe z historických dob je značně problematické.

Některé závěry se zdají být příliš jednoznačné. Sošky mohly být opravdu součástí nějakého kultovního obřadu na jehož konci byly vyhazovány do ohně, ale nemuselo se tak dít pro záměrnou destrukci, ale např. proto, aby byl probíhající obřad jaksi formálně ukončen. Následná destrukce plastíček již nemusela být signifikantní. V případě opětovného zvlhčení by tato činnost byla záměrná, ale je zřejmě nedokazatelná. Rovněž nelze vyloučit ani možnost, že se jednalo o nepodařené kusy a experimenty

tvůrců, neboť výpal keramiky není jednoduchým procesem ani ve specializovaných pecích. Soudit jen na základě několika podařených a množství destruovaných kusů na to, že technika výpalu byla propracovaná, je značně problematické, neboť pro podobné tvrzení máme jen velice málo materiálu. I z pozdějších dob, kdy byla technika výpalu značně propracována a používalo se speciálních pecí, je procento nepovedených kusů poměrně vysoké.

V roce 1987 byl v rámci paleolitického výzkumu MZM v Milovicích uskutečněn experiment pod vedením vyškoleného keramiky L. Hanzálka, který postavil keramickou pec, dokonalejšího typu než ta, která byla nalezena v „šamanské chýši“ v Dolních Věstonicích, a pokoušel se o výpal různých keramických předmětů. Převážná část experimentálních kusů se nepovedla, přestože byly zkoušeny různé varianty.

Jiná věc by byla, kdyby se v hmotě sošek našly nějaké explozivní materiály, které by nebyly přirozenou součástí spraší v oblasti Pavlovských vrchů. Pak by se skutečně mohlo jednat o záměr tvůrce, ale podobné látky nebyly zjištěny. V těchto vývodech nelze vynechat první skupinu sošek, které nebyly podle autorek rozlámány termálním šokem. Ty totiž ukazují, že některé plastiky nebyly vyhotoveny pro destruktivní kultovní procedury, ale zřejmě z jiného důvodu. To samozřejmě nevylučuje, že vývod autorek není správný, či že je nepravděpodobný. Samozřejmě, že i záměrná destrukce v ohni z hlediska jakéhosi kultu je možná, ale v ohni nedestruované plastiky přinejmenším ukazují, že se problematika jejich vzniku nedá vyřešit tak jednoznačně a že sociálních aspektů je zde více.

Jednoznačně a bez výhrad nelze přistoupit ani na názor, že lovci mamutů v Dolních Věstonicích měli propracovanou techniku výpalu keramiky, kterou dokázali ovlivňovat to, zůstala-li soška při vypalování celá, či zda byla záměrně rozbita termálním šokem, protože pro to nemáme žádné přímé důkazy. Je přece docela možné, že se jim naopak výpal sošek ve většině případů nepodařil a jen málo který výrobek zůstal celý. Samozřejmě, že mohli i tohoto negativa využít již zmiňovaným způsobem, ale to se již dostáváme na půdu fikce a dohadů.

Petr Neruda

Préhistoire Européenne (European Prehistory), red. Marcel Otte, Service de Préhistoire, Université de Liège, 1992, vol. 1 (85 str.), vol. 2 (107 str.); 1993, vol. 3 (93 str.), vol. 4 (103 str.)

V září roku 1992 vyšlo v Belgii první číslo nově založeného periodika určeného výhradně problematice doby kamenné v Evropě. Profesor Marcel Otte z univerzity v Liège uskutečnil v obdivuhodně krátké době představu některých svých kolegů o nutnosti založit samostatný specializovaný časopis, který by pohotově přinášel informace o výsledcích bádání od paleolitu až do závěru pozdní doby kamenné. K zajištění celoevropského rozsahu bylo třeba sestavit ze zainteresovaných odborníků rozsáhlou ediční radu. Její složení (včetně adres) je pravidelně zveřejňováno na prvních stránkách každého svazku. Z tohoto početného seznamu je zřejmé, že 18 evropských zemí má v radě jak zástupce pro paleolit, tak i pro neolit; severněji položené oblasti reprezentuje většinou jen odborník na mezolit. Úkolem ediční rady, k níž patří také zástupci USA, je navrhnout vhodná a zajímavá témata a připravovat nebo zprostředkovat pro nově vzniklou revue přehledné syntézy i rozsahem menší studie (např. o lokalitě zásadního významu). Příspěvky jsou vyžadovány ve francouzském nebo anglickém jazyce, nejlépe v textovém editoru na disketě.

V průběhu necelých 10 měsíců se na prehistorickém pracovišti univerzity v Liège podařilo vydat již čtyři čísla *Préhistoire Européenne*, mající celkem 388 stran velkého formátu. Jejich obsah předkládám níže:

Svazek 1, září 1992: Emmanuel Anati, *The Rock Art of Europe. Present and Future Studies*, 9—13. Pierre Bodu — Boris Valentin, *L'industrie a pieces*